Стручни рад
УДК:343.4:316.624-053.3/.6
ДОИ:10.7251/ZND2601286S

КАРАКТЕРИСТИКЕ И ОБЛИЦИ ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА

Дипл.социјални радник Жељко Симеунић
Самостални стручни сарадник за питања младих и невладине организација у општинској управи Теслић[127]

Апстракт: *Проблем вршњачког насиља је проблем цијелог свијета, учестало се јавља и погађа милионе дјеце и породица које се морају носити са њиховим негативним посљедицама. Сукоби међу дјецом у школама су одувијек постојали, али уколико се они разријеше на конструктиван начин, могу постати битан извор учења, у супротном сукоби између вршњака олако могу ескалирати у насиље које је законски кажњиво. Циљ овог рада јесте да укажемо на карактеристике и облике вршњачког насиља у школи.*

Кључне ријечи: *вршњачко насиље, ученик, школа, агресивност.*

Увод

Многобројни су фактори који подстичу вршњачко насиље, а један од почетних фактора од кога зависи да ли ће се развити насиље је темељ сваког друштва, дносно породица. Уколико је породица нездрава у смислу нарушених породичних односа, гдје је неко од чланова породице алкохоличар или овисник, дјеца из таквих породица имају предиспозицију да развију насилничко понашање. Ако се пропустио почетни дио дјететовог одрастања тј занемаривање или емоционално злостављање, губи се могућност правилног психо-социјалног развоја дјетета, те таква дјеца немају свијест о томе како се граде здрави односи. Поред наведеног, додатни подстицај у смислу насиља, дјеца добијају путем разних медија али и оклине у којој се развијају (Macanović, Petrović, 2015).

С друге стране, претјерана екранизација, са садржајем насиља, било путем игрица, било гледањем борбених филмова од најранијих дана, упознаје

[127] simeunic.zeljko995@gmail.com

дијете са насилништвом и даје идеје за примјену насиља. Средина у којој дијете одраста такође је један од фактора који могу утицати на појаву вршњачког насиља. Шире гледано, узроке вршњачког насиља треба тражити у школском окружењу појединца. То се односи на само функционисање дјеце у школи, понашање вршњака, разумијевање школског градива, лоше оцјене, изостанке из школе — све то благовремено у појединцу постепено изазива фрустрације које касније ескалирају насиљем.

Насиље коришћењем информационих технологија (електронско насиље) укључује сваки облик слања порука путем електронске поште, СМС-а, ММС-а, путем веб-страница, чата, а има за циљ повређивање, узнемиравање или на други начин наношење штете детету: увредљиве и претеће поруке, поруке са неприкладним садржајем, откривање личних и породичних података, лажно представљање и коришћење лажног идентитета, слање фотографија које вређају достојанство детета, подстицање говора мржње, искоришћавање деце за дечју порнографију, регрутовање деце за проституцију итд. Електронско насиље може бити присутно 24 часа, сваког дана у недељи и на сваком месту где су деца раније била потпуно заштићена. (Протокол о поступању у случају насиља, злоцтављања или занемаривања дјеце, 212:10)

Такође, према Омбудсману за дјецу Републике Српске, образовни систем, у овом дијелу, мора преузети своју обавезу и одговорност, прво тако што ће дјецу подучавати одговорном понашању у свим ситуацијама, укључујући и оне на интернету, те изградити однос повјерења с ученицима како би могли пријавити наставнику сав узнемирујући садржај без страха од санкција и стида због онога што су доживјели, те од њега добити потребну помоћ и подршку у свим случајевима насиља како у школи тако и ван ње (Омбудсман за дјецу Републике Српске, 2011).

Што се тиче ризичних фактора на индивидуалном нивоу, они се прије свега односе на пол појединца, затим његов физички изглед, присуство физичких деформитета, заосталост у развоју, говорне мане, ношење наочара — дакле, особине које су карактеристичне за појединца, које га чине јединственим у односу а друге. У многим радовима је објашњено да да је насиље учесталије код дјечака и да се најчешће јавља међу особама истог пола. Што се тиче узраста као фактора за насилничко понашање, млађи учесници чешће пријављују случајеве насиља, дакле, у млађим популацијама више је изражена виктимизација. Временом се тај фактор мијења. Осим пола и

узраста као саставних делова ризичних фактора на индивидуалном нивоу, истичу се и темперамент или црте личности које доприносе испољавању агресије, као и егоцентричност или одсуство емпатије.

Поред ризичних фактора важно је указати који су то и заштитни или протективни фактори. Најважнији заштитни фактори су:

- Индивидуални фактори: пол, здрава уверења, развијене социјалне вјештине, емпатија;
- Вршњачки фактори: одговорно понашање, развијена пријатељства, позитивна група, позитивно решавање проблема;
- Породични фактори: здрава породица, развој и васпитање дјеце уз јасна правила и дисциплину у породици, улога родитеља у развоју дјеце;
- Школски фактори: школски успјех, укључивање у школске активности, постигнуће појединца у школи;
- Фактори окружења: одрастање у здравој средини, без употребе оружја, дискриминације, позитивне вриједности у заједници. (Marković, 2020:48).

Облици и врсте вршњачког насиља у школи

При класификацији облика вршњаког насиља води се рачуна о сљедећим критеријумима:

- Облик насилног понашања једног дјетета према другом / од задиркивања па до физичког напада,
- Дужина трајања насиља / краћи или дужи временски период,
- Учесталост вршњачког насиља / свакодневно, једном седмично или с времена на вријеме (Sesar, 2011).

Вршњачко насиље које је мање озбиљно може се окарактерисати задиркивањем, давањем подругљивих надимака и искључивањем из неких догађаја, дешавања. Свако такво понашање може бити непријатно, може доћи до ескалације ситуације и довести до озбиљнијег наслног понашања. У

већем броју случајева вршњачко насиље се одвија на овом блажем нивоу његове појаве.

Када вршњако насиље пређе на сљедећи ниво тј. ниво умјерено / озбиљног које траје већ извјесно вријеме, дијете трпи болно злостављање које може бити пропраћено окрутним опхођењем, ругањем, сталним искључивањем из неких догађаја, дешавања, пријетњама уз блаже облике насилног физичког нападања, као што је гурање или ударање.

Ескалирање вршњачког насиља до задњих граница карактерише тежи, интензивни и окрутни облици насилног понашања које може да траје дуго и да буде изузетно узнемирујуће за дијете које то све пролази. Ту најчешће долази до озбиљних физичких напада, као и психчког злостављања које жртву ставља у потпуну искљученост из групе.

Поред тога, у летератури постоје и други критерији за класификовање вршњачког насиља који покушавају да дају одговоре на то шта је узрок и посљедица таквог понашања, те у складу са тим главни учесници тог догађаја се посматрају са аспекта улоге гдје се насилник и жртва називају реактивним или провокативним жртвама (Мијановић, 2018).

Међутим, због стигматизације у струци се све више избјегавају ови термини, него што се користе. У питању су дакле, учесници који су већ актуелни или имају потенцијал да то постану, који бирају или су им те улоге наметнуте од стране других силом прилика.

Према облицима и врсти разликује се:

- Директно насиље које подразумијева физичко и вербално вршњачко насиље. Испољава се кроз пријетње, застрашивање, вријеђање, физички напад, отимање и унишавање ствари од жртве и др.
- Индиректно насиље је релацијско и електронско вршњачко насиље. Испољава се кроз лажи, ширење неистине, измишљањем неких догађаја, игнорисањем жртве и др. (Baldry, 2003.)

Према појавном облику, поред вербалног и физичког насиља, аутори дају осврт и на тзв. релацијско (Coloroso, 2004); сексуално, економско, културно (Жунић - Цицварић, Цицварић, 2009); електронско (Smith i sar, 2008).

- Релацијско вршњачко насиље испољава се кроз односе и представља посебну врсту психичког малтретирања са којом се жртва настоји у

потпуности искључити из вршњачке групе, тако да нико са њом не комуницира. Из игре и забаве насилник жели да искључи жртву на коју се намјерио, тако да она буде изолована и одбачена и у сваком могућем аспекту психички утучена.

- Сексуално вршњачко насиље подразумијева укључивање жртве у разноврсне сексулане игре и активности, што се односи на сваки облик како вербалног, невербалног тако и физичког контакта с блудном конотацијом како би се жртви нанио бол и да се ухвати у компромитујућој ситуацији која би је осрамотила.
- Економско вршњачко насиље чини отимање или уништавање ствари жртви изнуђивањем материјалних вриједности, као што су новац.
- Културно вршњачко насиље, карактерише се као свако вријеђање које је засновано на друштвеном, националном, етничком, вјерском или неком другом осјећају припадности жртве.
- Елеткронско вршњачко насиље се остварује подсредством виртуалне комуникације између насилника и жртве које је све више присутно за вријеме док су ученици у школи. Захваљујући технологији, насилник има прилику да стално узнемирава жртву, малтретира, пријети, оговара са другим вршњацима и слично (Macanović, Petrović, 2015).

Из појавних облика вршњачког насиља евидентно је да код неких постоји преклапање, односно долази до њихове комбинације, док је код неких јасно изражен само један облик. Разлог зашто је то тако, ко чини нагле и тешко предвидиве психофзичке промјене дјеце у периоду предадолесценције и адолесценције које у комбинацији са глобализацијом друштва и неизвјесношћу које носи сутра, чини погодно тло за развијање вршњачког насиља различитих облика и врста.

Карактеристике вршњачког насиља у школама

Питање вршњачког насиља у школама постало је све више учестало у посљедњим годинама, како у истраживањима која се спроводе у области социјалне струке, тако и широј јавности, што је резултат ситуације широм свијета али и код нас. Вршњачко насиње чини изузетно сложену, тешко предвидиву појаву која је условљена већим бројем фактора. Због своје комплексности и распростањености, многи аутори се суочавају са изазовом да изнесу дефиницију која би била свеобухватна и прихваћена од стране

свих који се баве овом проблематиком. Међу младима вршњачко насиље се јавља у знатно већој мјери у односу на друге облике насиља чија ескалација може да доведе до таквих облика социјално неприхватљивог понашања које се категорише са екстремним и законом кажњивим. (Rajhvan Bulat & Ajduković 2012).

Ученици у школама који трпе такво понашње могу да доживе трауму са озбиљним психофизичким посљедицама. Овакав вид понашања има за циљ да се неко повриједи и да му се нанесе штета и оно што је карактеристично јесте да се оно у највећем броју случајева понавља и да је евидентна разлика у физичкој и псхичкој снази између те двије стране (Sesar, Sesar i Dodaj, 2013.).

Вршњачко насиље карактерише учесталост злостављања једног или више ученика према другим ученицима у школи, с чим они постају изложени свим тим негативним поступцима током школовања (Olweus, 1998).

Оно што се овдје може препознати као специфично вршњачко насиље јесте трајност и понављање злостављања, као и намјера да се неко друго дијете повриједи, гдје доминира однос беспомоћног и моћног/доминантног. Ако се водимо оваквим начином резоновања, вршњачким насиљем у школском окружењу се може описати она појава код које постоји јасна несразмјерност физичке или когнитивне моћи између насилника и његове жртве. У таквном односу онај који трпи насиље постаје свјестан своје подређености, због чега је беспомоћан. Вршњачо насилништво карактеришу различити обрасци понашања који се мијењају, да ли стално или периодично, они су склони промјенама, али увијек са намјером да се повриједи и узнемири појединац или група (Coloroso, 2004).

Основу оваквог понашња чини низ поступака вођених агресивним и манипулативним приступом појединаца групе према жртви у временском интервалу који је релативно кратак. Уз њега се увијек везује та негативна одредница НЕ. Намјера је усмјерена према вршњацима у школи са циљем наношења психичке или физичке боли, како би се личност жртве повриједила и омаловажила. Негативан одјек усмјерен је не само на психички и физички статус жртве, већ и на емоционални, друшвени и образовни. У периоду предадолесценције и адолесценције долази до бурних промјена у писхофизичком стању појединца, прецизније у његовој конгнитивној, емоционалној и друштвеној сфери чијим утицајем долази до

промјена перцепције о себи и то до те границе да она одређује његово понашање и начин размишљања (Мијановић, 2018).

Из тих разлога многи од њих постају у већој мјери депресивни, анксиозни и насртљиви, склони ризичном а понекад и инкриминисаном друштвеном понашању. Постоји велики број разлога због чега нека дјеца користе своје таленте и способности у правцу злостављања односно, не користе таленте на адекватан начун. Међутим, тешко је извршити категоризацију и дати јасну дефиницију фактора и разлога који би описали и дали јасну слику проблема.

Особа се не рађа као насилник, иако питање темперамента може бити генетско, оно не чини једину и пресудну одредницу. У процјени тога шта може довести до вршњачког насиља треба узети у обзир и друге факторе као што су стање у породици, у школи, у средини у којој живи, култура, уз медије који се прате и који доминирају и који могу довести да толеришу такву врсту понашања или га подстичу. Оно што је сигурно јесте то да се насилно понашање учи, насилници уче како да постану то што јесу (Macanović, Petrović, 2015).

За насилника жртва је та која провоцира и која га због тога потиче на насиље и тиме постаје његова жртва или насилник просто не воли ту особу и то му је довољно да је нападне. Поред тога, чести су случајеви гдје је насилништво међу вршњацима подстакнуто презиром. Презир одликује јак осјећај антипатије за све оне које сматра да не вриједе, да су испод његовог нивоа у сваком погледу и да нису вриједни поштовања и уважавања ни у најмањој мјери. Три су психолошке предности презира: осјећај да се има право спроводити насиље, односно да има ту привилегију да доминира и осваја, као и право да сам одлучи хоће ли се исконтролисати, те не постојање толераниције преме свему ономе што оно сматра различитим у односу на њега и спремност да се избаци свака особа која није достојна његове пажње и уважавања (Coloroso, 2004).

Одређен број аутора (Bilić, Zloković, 2004; Macanović, Petrović, 2015; Marković, 2020) се бави раним показатељима насилног понашања дјеце и алолесцената који су претходили истом, гдје се прије свега мисли на агресивно и насило понашање које може бити јако важан предиктор таквог понашања, а што дијете може исказати у својој каснијој доби. Код дјеце која похађају основну школу препознатљиви знаци насилног понашања су: слабо држање пажње и ниска концентрација, ометање активности које се организују у школи, лош школски успјех, честе туче са вршњацима, не трпе

да су разочарани, критиковани или задиркивани од стране других, због чега се срде, оптужују друге и свете се, гледају насилне програме и воле да играју игрице у којима има нека врста насиља, имају мањи круг пријатеља и тај круг у највећој мјери чине дјеца неприхватљивог понашања, стално показују отпор према одраслима, непријатељски су настројени према животињама, фрустрирани су и слично. У школском амбијенту, школски час у учионици може бити један од простора гдје се у већој мјери окупља агресивност ученика због чега долази до вршњачког насиља. До агресије долази јер је за ученика простор учионице ограничен, већи је број ученика присутних, тражи се поштовање правила понашања уз уважавање свих пристутних, излаз пред таблу гдје је ученик изложен коментарима, незаинтересованост за рад у групи и бројни други. Поред тога, ученик има обавезу да редовно долази на наставу, да ради задаћу, да се припреми за испитивање и тестирање, као и све остало што чини школску обавезу за њега а што му ствара осјећај страха да неће успјети или да неће бити довољно добар, страха да због тога не разочара родитеље, учитеље или наставнике, као и све друге особе из свог социјалног окружења до чијег мишљења му је стало или чије мишљење може да утиче на нека његова даља опредјељења.

Закључак:

С обзиром на разарајуће дугорочне посљедице које вршњачко насиље производи, овај друштвени феномен се сагледава из аспеката разнородних научних дисциплина, од психологије и социологије до криминологије, при чему свака од њих из свог угла покушава да допринесе проналажењу узрока, анализи посљедица и постављању основе за практично рјешавање овог комплексног проблема. У корпусу научних дисциплина које све чешће за предмет проучавања узимају вршњачко насиље, налазе се и студије безбједности, које вршњачко насиље разматрају као безбједносни ризик који угрожава живот и психо-физичко здравље ученика и дугорочно нарушава неопходни амбијент за остварење образовно-васпитних циљева школе. Истраживање вршњачког насиља као безбједносног ризика вишеструко доприноси унапређивању безбједности школе као основном предуслову да би њене образовне и васпитне функције уопште могле да се остварују. Само безбједна школа, школа у којој је насиље сведено на најмању могућу мјеру, може да буде мјесто на коме ће стасавати нове генерације способне да

правилно користе интелектуалне и физичке потенцијале који људима стоје на располагању у циљу изградње друштва у коме су потребе и достојанство других подједнако важни као и сопствени.

Вршњачко насиље, између осталог, схвата се као безбједоносни ризик, те постоји основана претпоставка стим у вези, да је могуће управљати сходно поставкама теорије управљања безбједносним ризицима у организацији. Основни став ове теорије је разумијевање природе безбједносног ризика, као и организационог и безбједносног контекста организације у којој се насиље испољава, представља кључни фактор за одабир и примјену дјелотворних мјера усмјерених ка умањењу вјероватноће његовог наступања и негативних посљедица које може да изазове. Проблематика која се јавља у контексту образовања и вршњачког насиља јесте да сви они који раде у образовним системима имају свијест о томе да су увијек образовни циљеви и захтјеви били врло тешки и високи, а школска реалност је строго дефинисана и крута. Већ се дуго времена јавља потреба за критичко размишљање и одговорно дјеловање, али инструменти за такво васпитање у наставним плановима нису садржани. Тек када се деси проблем вршњачког насиља, јавља се притисак друштва да се реформским активностима дође до помака у наставним плановима па самим тим и до помака у учионицама односно пракси.

Литература:

1. Baldry, C. A. (2003.). Maltretiranje u školama i izloženost nasilju u porodici. Zlostavljanje djece, zanemarivanje.
2. Bilić, V. & Zloković, J. (2004.). Fenomen maltretiranja djece: prepoznavanje i oblici pomoći obitelji i školama. Zagreb: Naknada Ljevak.
3. Coloroso, B. (2004.). Nasilnik, žrtva i promatrač: od vrtića do srednje škole: kako roditelji i nastavnici mogu pomoći u prekidanju ciklusa nasilja. Zagreb: Bios.
4. Macanović, N., Petrović J. (2015.): Prevencija vršnjačkog nasilja u osnovnim školama „Vratimo drugarstvo u razrede“, Banja Luka.
5. Marković, M. (2020). Vršnjačko nasilje u školi, Niš: Filozofski fakultet.
6. Мијаиновић, Н. (2018.). Вршњачко насиље у периоду ране адолесценције. Бања Лука: III међународна научна конференција друштвене девијације „Не насиљу јединствен друштвени одговор". Центар модерних знања.
7. Olweus, D. (1998.). Nasilje među djecom u školi. Zagreb.

8. Омбудсман за дјецу Републике Српске (2011.): Извјештај, Дјеца на интернету, Бања Лука.
9. Протокол о поступању у случају насиља, злостављања или занемаривања дјеце, 30. новембар 2012.
10. Rajhvajn Bulat, L. & Ajduković, M. (2012.). Porodične i psihosocijalne determinante vršnjačkog nasilja među mladima. Rijeka: Psihološke teme br. 21, Filozofski fakultet, Rijeka.
11. Sesar, K. (2011.). Karakteristike vršnjačkog nasilja. Zagreb: Godišnjak socijalnog rada br. 18, Pravni fakultet, Zagreb.
12. Sesar, K. Sesar, D. & Dodaj, A. (2013.). Odnos između vršnjačkog zlostavljanja i psiholoških poteškoća: prospektivna studija. Zagreb: Socijalna istraživanja br. 22, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
13. Smith, P. K, Mahdavi, J, Carvalho, M, Fisher, S, Russell, S. i Tippett, N. (2008.). Cyberbullying: Njegova priroda i utjecaj na učenike srednjih škola. London: Časopis za dječju psihologiju i psihijatriju 49, Jedinica za školske i porodične studije
14. Жунић-Цицварић, Ј. и Цицварић, Р. (2009.). Насиље у школи, Ужице: Ужички центар за права детета.

CHARACTERISTICS AND FORMS OF PEER VIOLENCE

Graduate social worker Željko Simeunić
Independent professional associate for youth issues and non-governmental organizations in the municipal administration of Teslić

Abstract: *The problem of peer violence is a worldwide problem, it occurs frequently and affects millions of children and families who have to deal with its negative consequences. Conflicts between children in schools have always existed, but if they are resolved in a constructive way, they can become an important source of learning, otherwise, conflicts between peers can easily escalate into violence that is punishable by law. The aim of this paper is to point out the characteristics and forms of peer violence in school.*

Key words*: peer violence, student, school, aggressiveness.*